

EILER FERENC

AZ ETNICITÁS KÉRDÉSE AZ ISTER-GRANUM EURORÉGIÓBAN

Az Ister-Granum Eurorégió létrejöttét az Esztergom (Magyarország) és Šturovo/Párkány (Szlovákia) között újjáépített Duna-híd, a Mária Valéria híd 2001-ben történt átadása tette lehetővé¹. Az előkészítő tárgyalások párhuzamosan folytak a hídépítési munkálatokkal: 2000-ben az Esztergomi kistérség és a szlovákiai Déli Régió együttműködési megállapodást kötött egy határon átnyúló kistérségi megteremtéséről, melynek legfőbb célját a szomszédsági kapcsolatok elmélyítése mellett a majdan lehetséges fejlesztések összehangolásában, és hatékonyságának elmélyítésében jelölték meg. Az Eurorégió életre hívói felismerték, hogy az ezredforduló idejére az Európai Unióhoz való csatlakozás küszöbén a határ menti területek előtt új lehetőségek nyíltak. A korábban csaknem kizárólag nemzeti identitások által meghatározott politikai és társadalmi diskurzusok kizárólagosságát egyre inkább kezdte felváltani egy a nemzetközi-globális és a lokális témákra egyaránt, és sokszor egyszerre érzékeny attitűd. Úgy tűnt, hogy a helyi kötődések szerepe a közeljövőben jelentősen felértékelődik, és kellő, a kölcsönös érdekeket és érzékenységeket egyaránt figyelembe vevő menedzseléssel egy a történelmi kapcsolatokra alapozó, de mindenképpen új alapokra helyezett regionális identitás is megteremthető.

Demográfiai jellemzők

A 2003-ban alakult eurorégióhoz eddig csatlakozott 102 település a Mária Valéria híd köré húzott 30 km sugarú képzeletbeli körön belül helyezkedik el. Míg a települések számát tekintve csak kis mértékű magyarországi túlsúly regisztrálható, a régió lakosságának népmozgalmi adatai már nagyobb mértékű aszinkronitást mutatnak. A két oldal aránya itt $2/3-1/3$, azaz a csaknem 220 ezer lakosból mintegy 150 ezer magyar állampolgár. A szlovákiai és a magyarországi területeken

¹ Az összefoglaló tanulmányban a KOMP - Projekt keretében elkészült 30 települési, ill. esettanulmány tanulságait összegeztem. (<http://www.komp.mtaki.hu>) Ezen kívül a Központi Statisztikai Hivatal és az Ister-Granum Eurorégió releváns kiadványait használtam fel.

fekvő települések népességszámát összevetve megállapítható, hogy ez a különbség lényegében az 500 fő alatti és a 3000 fő feletti településeken realizálódik: a szlovák oldalon több mint háromszor annyi kistelepülés található, mint Magyarországon, míg a 3000 főnél nagyobb települések aránya Szlovákiában csaknem egynegyede a magyarországinak. A falvak és városok lakosainak számát is felmérő utóbbi két népszámlálás az Eurorégió mindkét oldalán rögzítette a születések számának drasztikus csökkenését, viszont míg az ebből következő népességfogyás a legtöbb szlovákiai településen valóban realizálódott, a régió magyarországi városaiban és falvaiban néhány kivételtől eltekintve csekély, vagy néhol egyenesen drasztikus lakosságnövekedés figyelhető meg. Ennek forrása azonban a régiót célterületnek tekintő belső migráció, amelynek társadalmi és gazdasági ösztönzői a meghatározók.

Az őslakosok és a betelepülők közötti viszony persze nem mindenütt felhőtlen. Piliscsabán például az ilyen jellegű „ellentét” jól kitapintható. Sokan költöztek ugyanis Budapestről a település lakóparkjaiba, de a katolikus egyetem bölcsészettudományi karán oktató tanárokhoz és a helyben albérletben élő diákokhoz hasonlóan a lakóhelyet váltó családok sem integrálódtak a település életébe, így a helyiek lényegében zárványnak tekintik ezt a lakosságcsoportot. A természetes szaporulat rossz mutatója mindenesetre már most a térség legsúlyosabb problémájának tekinthető.

A nemzetiségek aránya az Eurorégióban

Az Eurorégió 2001-es népszámlálásokon alapuló etnodemográfiai mutatói szerint az érintett települések lakosságát összesítve a magyar nemzetiségű polgárok abszolút többsége mutatható ki.

Az Ister-Granum Eurorégió magyarországi területén élő nemzetiségek a 2001-es népszámlálás szerint

Összes lakosság	%	ebből					
		szlovák	%	német	%	cigány	%
14 9373	100,00	6532	4,37	5964	3,99	1939	1,29

Forrás: KSH

A 102 település közül mindössze négyben haladja meg a szlovák nemzetiségű lakosság aránya az ötven százalékot. Ezek közül kettő (Pilisszentkereszt és Piliscsév) Magyarországon található. A szlovákiai Kural annyiban mindenképpen kuriózumnak tekinthető az eurorégió települései között, hogy itt a szlovákok aránya magasabb, mint 95%.

*Az Ister-Granum Eurorégió szlovákiai területén élő nemzetiségek a
2001-es népszámlálás szerint*

Összes lakosság	%	ebből							
		magyar	%	szlovák	%	német	%	cigány	%
66 234	100	49 414	74,60	15 324	23,13	7	0,01	501	0,75

A mai helyzet kialakulásának természetesen több oka is volt. Az egyik legfontosabb forrása a két, „nemzeti érdekek” prioritását mindvégig szem előtt tartó ország 20. századi történelmi viharainak lecsapódása a tágabb értelemben vett történelmi régióban. Az első és második világháborút követő migrációs hullámok ugyanis jelentősen befolyásolták az érintett települések nemzetiségi összetételét. Az első világháború után még elsősorban a Csehszlovákiához került magyar lakosság létszámát apasztotta az önkéntes vagy kényszeremigráció. A második világháborút követően azonban már a csehszlovákiai magyarok kitelepítése mellett a Magyarországról önként áttelepült szlovák lakosság migrációja is hozzájárult a térség etnikai arculatának átforgatásához. Pilisszentkeresztről például a lakosság mintegy 10-15%-a költözött át a Duna másik oldalára, ahol a kitelepített magyarok ingatlanba költöztették be őket. Hasonló történt Piliscsabán, de Sárísaon is, ahol 500 fő választott új hazát. Az áttelepült szlovák lakosság közül voltak olyan kompakt csoportok, akik Csehszlovákiában szlovákként éltek tovább, de arra is van példa, hogy a magyar többségű községbe letelepítve az évtizedek során elmagyarosodtak. (A Kesztlőrcről Búcsra áttelepült családok.) A német lakosság jelentős részének kitelepítésével pedig egy a régióban történelmileg meghatározó szerepet játszó kisebbség aránya korábbi méretéhez képest egyszer s mindenkorra radikálisan visszaesett.

A térség etnikai térszerkezetére azonban nemcsak a migrációs hullámok gyakoroltak komoly hatást, hanem a természetes asszimilációs folyamata is, amelyet a gazdasági fellendülés, az iparosítás, és a társadalmi folyamatok (pl. vegyesházasságok számának ugrásszerű növekedése) valamint a tömegkultúra térhódítása határoztak meg. Ez a tendencia különösen erős volt a magyarországi szlovákok körében, akik a dél-szlovákiai magyarsággal szemben nem éltek már zárt etnikai tömbben, s akik emiatt sokkal inkább ki is voltak szolgáltatva az asszimilációs trendeknek. Emellett mindkét országban hatottak az állami politikák nemzeti homogenizációs, vagy éppen a nemzeti törekvéseket tudatosan háttérbe szorító ill. szigorúan ellenőrizhető keretek között tartó szocialista időszak törekvései is. Az 1948-89 közötti időszak nemzetiségpolitikáit tekintve azonban volt egy fontos alapvetésbeli

különbség a két ország között: míg Csehszlovákia a határai mentén többen élő magyar kisebbség létét elsőrendű biztonsági kockázatként élte meg, a magyar politika formálói számára a sokkal kisebb létszámú, s jelentős részben amúgy is kettős identitású, egyre inkább magyarul beszélő szlovák kisebbség nem okozott ilyen komoly fejtörést.

Az eurorégió három meghatározó etnikumát tekintve a vizsgált népszámlálási adatok a romák számát és arányát illetően minden bizonnyal jelentősen torzítanak. Ennek több oka is lehet. A népszámlálási adatok természetesen önbevalláson alapulnak, s a roma lakosság jelentős része mindkét országban a többségi, vagy Szlovákia egyes területein a régióban többségének tekinthető lakosság nemzetiségét jelöli meg sajátjaként. Ennek oka ma már talán nem is annyira a félelemben keresendő, mint inkább a roma lakosság öndefiníciós stratégiáira is kiható asszimilációs törekvéseiben, az önálló etnikai tudat és sokak esetében a saját (külön) nyelv hiányában. Mivel pedig az etnikai identitás regisztrálhatóságát tekintve nem állnak rendelkezésre objektív kritériumok (eltekintve a „roma az, akit a többség romának tart” – több szempontból is aggályos megközelítéstől), a romák régióbeli arányát pontosan nem lehet megállapítani. Az azonban magukból a népszámlálási adatokból is kitűnik, hogy a roma lakosság létszáma több településen is dinamikus fejlődés mutat a 70-es, 80-as évek óta. A kisebbség létszámának növekedése nem mindenütt csak a természetes szaporulat magasabb arányára vezethető vissza: a migráció is hozzájárul néhány településen az etnikai arányok ilyen jellegű módosulásához. Jó példa erre a „régiónközpont” Esztergom, de a határ túloldalán fekvő párszáz fős Garamsalló is.

Önszerveződés - pártok, egyesületek, kisebbségi önkormányzatok

A politikai rendszerváltás után új szakasz kezdődött a két ország kisebbségeinek életében. A demokratizálási folyamat eredményeként olyan lehetőségek nyíltak meg a közösségek önszerveződése terén, amelyek korábban nem voltak adottak, vagy szigorú korlátozás/ellenőrzés alatt álltak. A törvények szerint mindkét országban alakíthatnak például a kisebbségek etnikai alapú pártokat, még ha ezzel a lehetőséggel a nemzeti identitásában erős, lényegében többen élő szlovákiai magyar közösség tud élni, s él is, míg az asszimiláció előrehaladott fokán álló, többségében kettős identitását vállaló magyarországi szlovákság nem. Szlovákiában a Magyar Koalíció Pártja a „magyar kártyát” belpolitikai nyomásgyakorló eszközként rendszeresen felhasználó Mečiar-időszakot követően két ciklusban is tagja volt a kormánykoalíciónak, ami a dél-szlovákiai magyar települések

szempontjából gyakran kézzelfogható, materiális eredményeket is hozott.

A politikai pártok mellett a nagy múltú, 1989 előtt lényegében monopóliumhelyzetben lévő, a 90-es évek elején kulturális és társadalmi érdekvédelmi szervezetként magát meghatározó „ernyőszerkezet”, a CSEMADOK is jelen van az eurorégióban. A CSEMADOK tagszervezetek a párttá alakulás sikertelen kísérlete után ugyan igyekeztek eredeti kulturális missziójukat folytatni, de ez a törekvésük az idők folyamán egyre nagyobb akadályokba ütközött, s ebben nem csupán az anyagi nehézségek játszottak szerepet...

A 90-es években a CSEMADOK állami támogatása drasztikusan visszaesett, s ennek következményei nemcsak az országos vezetésen csapódtak le, hanem a helyi szervezeteken is. A tagdíjak önmagukban nem elegendők az infrastrukturális háttér fenntartására és a tartalmas rendezvények szervezésére sem. Igaz ez Párkányra, de még inkább pl. Búcsra, ahol a tagdíjat már el is törölték. Pályázati úton, önkormányzati támogatással képesek csak a felszínen maradni, de a problémáikat évről-évre kénytelenek maguk előtt görgetni. Párkány esetében a székház fenntartása például szinte leküzdhetetlen és időről-időre kilátástalannak tűnő nehézséget jelent, ami az egyesület likviditását is komolyan veszélyezteti.

Az anyagi kérdés mellett a legfenyegetőbb probléma és egyúttal legnagyobb kihívás a szervezet és az alapszervezetek életében a taglétszám zuhanása. Ennek csak részben és nem is meghatározóan oka a politikai életben megfigyelhető megosztottság, és a civil szféra többpólusúvá válása, a civil szervezetek számának növekedése. Sokkal nagyobb szerepet játszik ebben a tömegkultúrán felnövekvő generációknak a CSEMADOK által hagyományosan menedzselte hagyományápolás, népművelés és népművészet iránti fogékonyságának csökkenése. Persze a helyzet településenként más és más. Míg Búcsra a szervezetet a fenti problémák miatt a megszűnés fenyegeti, addig az eurorégió szlovák oldalának központja, Párkány adottságai és lehetőségei ennél összehasonlíthatatlanul jobbak, s ha a székház fenntartásának ügyét végre sikerül megnyugtató módon rendezni, akkor a szervezet vezetői biztosak abban, hogy a taglétszám csökkenése ellenére rendezvényeiket a korábbiakhoz hasonló látogatottság jellemzi majd.

Magyarországon a romákon kívül valójában egyetlen kisebbségnek sincs reális esélye arra, hogy a választáson alapuló parlamenti képviselő reményével etnikai alapú pártot hozzon létre. A magyar parlament a helyi viszonyokat mérlegelve a kisebbségek identitásának, kulturális értékeinek megőrzésére egy új intézményrendszer életre hívásához teremtette meg a jogi alapot

1993-ban a *Kisebbségi törvény* elfogadásával. A kulturális autonómia megteremtését célzó kisebbségi önkormányzati rendszer immár 13 éve létezik, túl van egy törvénymódosításon, s a komoly kritikai megjegyzések ellenére is úgy tűnik, az érintettek jelentős része elfogadta.

Az eurorégióban a 2006-os kisebbségi önkormányzati választásokon 43 önkormányzat alakult 28 településen: 15 német, 12 cigány, 10 szlovák, 2 ruszin, 1-1 bolgár, lengyel, örmény, szerb. A kisebbségi önkormányzatoknak a törvény azt a feladatot szánta, hogy a helyi közösségek kulturális érdekérvényesítésének letéteményesei legyenek, s a települési önkormányzat tárgyalópartnereként lépjenek fel azokban a kulturális, nyelvi, oktatási kérdésekben, amelyek a közösség érdekeit érintik. Ez az elvárás azonban jelenleg csak a 12 nemzeti kisebbség érdekeinek és igényeinek felel meg, mivel a roma népesség problémái közül az identitásörzés, a kulturális önigazgatás megteremtésének igénye jelenleg csak másodrangú kérdésnek számít. Ez pedig a gyakran a törvény céljáról tájékozatlan helyi roma közösségek előtt is nehéz helyzetbe hozza a kisebbségi önkormányzatok képviselőit. *„A cigány érdekképviseletet nem tudja ellátni a kisebbségi önkormányzat, ez most már 9 év után egyértelmű. Nagyon kellemetlen helyzetbe hoz ez minket, kisebbségi képviselőket, egyrészt a közösségünk felé, másrészt a [nagy] önkormányzat irányába.”*²

Az esztergomi cigány kisebbségi önkormányzat elnökhelyettese reálisan foglalta össze a problémát, amikor a kisebbségi önkormányzat problémakatalógusában első helyre tette a lakáshelyzetet, másodikra helyre a gyermekek oktatásának kérdését, a harmadikra a roma lakosság egészségi állapotának javítását, a negyedikre pedig a foglalkoztatás bővítését. Az identitásörzés bár kétség kívül fontos cél, csak ezek után, jó esetben ezek mellett történhet. Ez a helyzetértékelés általánosnak tekinthető, amit az egyik település cigány kisebbségi önkormányzatának vezetője is megerősít: *„A nemzeti és etnikai kisebbségi törvény, és az önkormányzati törvény értelmében kultúra és hagyományörzésre kellene felhasználni. (...) Nem arra költjük, amire meg van állapítva, és ezt én ki merem mondani. És erről én nem tehetek. A kisebbségi önkormányzati munkámat a szociális munka szempontja szerint próbálom megközelíteni, az pedig arra ad iránymutatást, hogy azokat az igényeket elégítsük ki, amire szükség van. És a szociális jellegű igények kielégítésére van szükség, sajnos.”*³ Ennek megfelelően itt például a CKÖ bérletvásárlással, tanszertámogatással támogatja a továbbtanuló roma fiatalokat.

² Binder Mátyás: A Bajnai Cigány Kisebbségi Önkormányzat működése és tapasztalatai.

³ Uo.

A kisebbségi önkormányzatok működéséről általában véve elmondható, hogy eredményességük nagymértékben függ attól, hogy milyen kapcsolatot sikerül kiépíteniük a települési önkormányzattal. A cigány kisebbségi önkormányzatok esetében pedig ez fokozottan így van. A kisebb települések jelentős része ma Magyarországon, így az Eurorégióban is komoly gazdasági problémákkal küzd, ezért gyakran egy fillérrel sem tudják támogatni a kisebbségi önkormányzatokat. A polgármesterrel, a képviselőtestülettel és a jegyzővel való jó viszony azonban (főleg ha szakmai kompetenciával is párosul, mint pl. Bajna, vagy Esztergom esetében) meg tudja könnyíteni a hétköznapi együttélés során időnként szükségszerűen jelentkező feszültségeket is. (Mind a bajnai, mind az esztergomi települési önkormányzat tiszteletben tartja azt a törvény által biztosított jogosítványt, hogy a romákat is érintő kulturális és oktatási kérdésekben a kisebbségi önkormányzat is véleményt nyilváníthat, sőt adott esetben lényegében vétőjoggal rendelkezik.) A nagyobb, jobb módú településeken gyakrabban előfordul, hogy az önkormányzat maga is kiegészíti a kisebbségi önkormányzat állami normatíváját, s ha ehhez sikerül pályázati pénzeket is becsatolni, akkor valamivel nagyobb játéktér kínálkozik a megválasztott képviselők számára. Esztergomban például a kisebbségi képviselők nem vettek fel tiszteletdíjat, de mivel képviselőik a települési önkormányzat által felajánlott 4 bizottság munkájába bekapcsolódtak, s mert több programban, pályázat előkészítésben is részt vesznek, egy főállású titkárnőt is alkalmaznak.

A kisebbségi önkormányzat évente 3000 főt vonzó nagy sikerű roma fesztivált, és egy foci emléktornát is szervez, de közreműködött abban is, hogy 40 diák ösztöndíjjal tanulhasson tovább. Emellett bekapcsolódott a roma-telepek felszámolását célzó városi projektbe, és tervezi egy ifjúsági közösségi centrum létrehozását is. A cigány kisebbségi önkormányzat működésének hatékonysága tehát nemcsak (bár kétség kívül jelentős részben) az anyagiakon múlik, hanem azon is, hogy az önkormányzati képviselők mennyire rátermettek, agilisak és képzetek, s mennyiben sikerül kiépíteniük egy olyan kulturális, civil és közigazgatási – jelentős részben nem romákból álló – network-öt, amely a kisebbség problémáira érzékenyen rezonál.

A nem cigány kisebbségi önkormányzatok egészen más jellegű problémákkal küzdenek. Esetükben a társadalmi integráció elősegítése, a foglalkoztatottság növelése és a szociális kihívások kezelése nincs napirenden. Az Eurorégió településein is – hasonlóan az országos helyzethez – a kulturális önazonosság, az identitás és a nyelv megőrzése, fiataloknak való átörökítése jelenti a legnagyobb kihívást. Ezek az önkormányzatok elsősorban hagyományőrzésben is szerepet játszó

rendezvények, falunapok, helyi ünnepek, – szerencsés esetben, mint Pilisszentkereszten – nemzetiségi napok, testvér településekkel való kapcsolattartás, bálók, felolvasóestek, nyelvi táborok szervezésével teljesítik a törvényben előírt feladataikat. A felsorolt rendezvények egy része (falunapon való részvétel, anyaországgal való kapcsolat, tábor) jó esetben a települési önkormányzattal való együttműködésben valósul meg. Ugyanakkor megállapítható az is, hogy a civil szféra, a kisebbségi egyesületek és a kisebbségi önkormányzatok többnyire együttműködnek egymással. Nemcsak azért, mert a kisebbségi választójogi törvény módosítása lényegében a két szférát egymáshoz kapcsolta, amennyiben csak egyesületek jelölhetnek önkormányzati tagnak személyeket, hanem azért is, mert a kulturális ügyekben valóban aktív, a vezetést is magára vállaló, kisebbséghez tartozó személyek létszáma meglehetősen korlátozott. Így gyakran előfordul, hogy az egyesületek és az önkormányzatok vezetői között, valamint az egyesületi és önkormányzati rendezvények között átfedés van. Ráadásul a céljaik is azonosak: a helyi hagyományok átadása és a nyelv megőrzése.

A rendszerváltás után a társadalmilag aktív rétegek közül sokan nagy reményeket fűztek a civil szféra, az egyesületi élet megerősödéséhez. Az addig egyeduralkodó monolit tömbök befolyásának lebontása lényegében megtörtént, még ha a kezdeti várakozások utólag sok esetben túlzottan optimistának is minősíthetők. A civil szféra és az egyesületi élet előtt álló legfontosabb kihívások az időnként szinte leküzdhetetlennek tűnő anyagi korlátok és a helyi közösségek nagy részének passzivitása. Általánosságban véve megállapítható, hogy csak ott működik jól egy egyesület, vagy alapítvány, ahol elkötelezett vezetők, gyakran fanatikus hittel és elszántsággal állnak ki a megfogalmazott célokért.

Többféle olyan civil kezdeményezés is működik a régióban, amelynek valamilyen etnikai vonatkozása van. Legtöbbjük hagyományápolásra jött létre. Ilyenek a pávakörök, dalkörök, tánccsoportok, zenekarok. Ezekből a határ mindkét oldalán meglehetősen sok alakult, s többségük nemcsak helyi, hanem regionális szinten is meglehetősen ismert. Sokuk valójában hivatalosan nem is számít önálló egyesületnek, hisz be sincs jegyezve. Tagjaik összetartása, és egy-egy vezető személy lelkesedése azonban a helyi kultúra ébren tartójává és megkerülhetetlen pillérévé emeli őket. Jó példa erre a pilisszentkereszti szlovák pávakör, amely a magyarországi szlovák közösségen belül elismert egyesületnek számít, vagy a Magyarországi Szlovákok Szövetségének rendkívül aktív helyi szervezete, sőt a Szlovák Klub is. Van olyan egyesület, amely a helyi szinten túlmutató, regionális kötődéseket igyekszik felerősíteni egyfajta településközi együttműködés

megteremtésével. A Pilisi Szlovákok Egyesülete lényegében már túlmutat a nemzetiségi hagyományok megőrzésének programján, mivel az általa szervezett rendezvények a települések hivatalos rendezvényeinek is számítanak.

Vannak azután olyan egyesületek is, amelyek eredetileg ugyan hagyományőrzésre jöttek létre, de az idők során tevékenységük eltolódott más, a mindennapi élet kihívásai által jobban érintett területek felé. A Piliscsabai Cigány Szegkovács Egyesületben a szegkovács hagyományok megőrzését egy ideig háttérbe szorította az ún. Tanoda program, amelyet a települési önkormányzat segítségével indítottak be. Délutánonként 40 helyi roma és nem roma gyerek korrepetálását végezték. Még a Pázmány Péter Katolikus Egyetemről is járt ide 16 hallgató gyakorlatra. A program eredményes volt, mert a roma gyerekek tanulmányi eredményei javultak, de legalábbis nem romlottak, és egy ellenőrzött, szakmailag felügyelt közösségi térben töltötték a délutánt. Az egyesület a gyerekekből táncsoportot is szervezett, amely szép sikereket ért el a fővárosban, nyáron pedig elintézte balatoni táboroztatásukat. Az egyesülettel történtek azonban rámutatnak a civil szféra sérülékenységére is: a bizonyítható eredmények ellenére a pénzhiány ugyanis – legalábbis ideiglenesen – megfojtotta a kitűnő kezdeményezést. Egy idő után már nem sikerült előteremteni az üzemeltetéshez szükséges forrásokat, így a program leállt, a táncsoport pedig is feloszlott.

Működik a régióban olyan alapítvány is, amelynek profilja ugyan elsősorban szociális és oktatási, mégis célközönsége miatt egyértelműen etnikai jellegűnek tekinthető. A Mária Iskolatestvérek magyarországi rendtartománya és a Határtalan Szív Alapítvány által működtetett roma közösségi ház az esztergomi Töltés utcában jelenleg legfeljebb csak közvetve szolgálja a megszólított roma családok etnikai identitásának erősítését. A program mindenképp előtt a társadalmi integráció lehetőségeinek a megteremtését, a szocializációs hátrányok pótlását és az oktatási felzárkóztatást tartja szem előtt. Az alapítvány által elért közösség mintegy 300 főt számlál, s egyike az eurorégió területén működő legsikeresebb programoknak.

Nyelvhasználat - iskola és egyház

A kisebbségek nyelvhasználatára az eurorégió szlovákiai és magyarországi felén alapvetően különböző képet mutat. Szlovákiában az erős identitással rendelkező, tömbben élő magyarság számára a megszorítások évtizedei után is evidencia a magyar nyelv használata a családi és a hétköznapi élet színterein. A magyar lakosság egy része

ugyan (természetesen különböző szinten) mára már megtanul szlovákul, hisz a hivatali ügyintézés hivatalos nyelvét ismernie kell, s ha szlovák tanítási nyelvű felsőoktatási intézményben akar tovább tanulni, akkor a nyelv ismerete elengedhetetlenül fontos a boldoguláshoz, de a magyar nyelv a lakosság nagy többsége számára még mindig az első, vagy egyenesen a kizárólag használt nyelv.

A magyarországi kisebbségek nyelvhasználati, nyelvvismereti helyzete ezzel szemben teljesen más képlet alapján írható le. A kisebbségek sehol sem élnek tömbben, s a településeken belül legtöbb esetben a magukat nemzeti kisebbségnek vallók aránya is kicsi. Az Eurorégió magyarországi felének nemzeti kisebbségeinél nagyfokú nyelvvesztés regisztrálható. A szlovákokra a kétnyelvűség állapota jellemző, a szlovákul egyáltalán még beszélők körében a fokozatos nyelvcseré eredményeként a szlovák mára többnyire másodnyelvvé vált. Sokáig alacsony volt a nyelv társadalmi presztizse, ezért nem is számított különösebben nagy értéknek a nyelv elsajátítása. A család nyelvátörökítő szerepe egyre inkább megszűnőben van, s ennek pótlása szinte reménytelen feladatnak tűnik. Az iskolák nem szlovák nyelvűek, csupán szlovák nyelvet oktatók, de a legtöbbször egyetlen iskolával rendelkező települések lakossága ma már nem is igényli az ilyen irányú változtatást. Jellemző a helyzetre, hogy még a kisebbségi önkormányzatok többsége esetében (ahol pedig a kisebbségek társadalmilag elkötelezett, aktív reprezentánsai dolgoznak) sem beszélhetünk kizárólagos szlovák nyelvhasználatról.

Az egyház összetett szerepe a kisebbségek identitásőrzésében kiemelt fontosságú volt mindig is, s ezek közül a szerepek közül az egyik legfontosabb – bár korántsem kizárólagos – az anyanyelvű istentiszteletek/misék tartása. A régióban élő magyarországi szlovákok ebből a szempontból mostoha helyzetben vannak, mert egyetlen általuk lakott településen sem él szlovákul tudó pap. Ha szlovák nyelvű misét akarnak hallgatni, akkor Budapestre kell utazniuk. A Pilisi Szlovákok Egyesülete gondolkodott ugyan azon, hogy a tagtelepülések összefogásával egy szlovákul miséző papot fizetne, aki mind a 13 településen tartana szlovákul istentiszteleteket, de a tervet végül nem sikerült megvalósítani. Így aztán vagy tiszta magyar nyelvű misék vannak a településeken, vagy egy sajátos kétnyelvű modell érvényesül: a liturgiák kánoni része elmagyarosodott, viszont a híveknek van lehetőségük a szlovák nyelv használatára is. Pilisszentkereszten például „*a litániák, az esti, a hétköznapi misék magyar nyelvűek, amíg a pap nem jön, addig az asszonyok szlovákul imádkoznak, az Otče náš az megy folyamatosan, amíg a pap nem miséz, a végén megint az van, az imák azok általában szlovákul vannak.*” Ami az egyházi eseményekhez kötődő népszokások nyelvezetét illeti, a „*legszlovákabb*” faluban „*a farsang, a Simona Juda,*

ami teljesen szlovák, aztán a húsvéti népszokások szintén, a feltámadási körmenet esetében az imák, énekek minimum fele szlovák, de például a passió egyik vasárnap csak szlovákul, másik vasárnap pedig csak magyarul zajlik. A Keresztút jellemzően szlovák, főleg amikor csak az asszonyok végzik. Aztán a májusi búcsú megint szlovák, hiszen az már 1900-ban is megvolt, amikor magyarul itt még egy szó sem hangzott el. Az Úrnapi körmenet, szintén szlovák, a szentkúti ünnep, a sarlós boldogasszony ünnepe, az is.”

Történeti tény, hogy a régióban élő romák nagy része magyarul beszél, nyelvileg teljesen asszimilálódott. Az ő esetükben szó sincs a nyelvi örökség megőrzéséről, vagy fenntartásának igényéről. A nem magyar anyanyelvű romák esetében pedig a nyelvőrzés egyértelműen a családi közegen belül történik. A nyelvkérdés jelenleg a szociálisan, munkaerő-piaci pozícióit, és képzettségi mutatóit tekintve lelegezetebb társadalmi csoport esetében egész másként vetődik fel. Általában véve is igaz, hogy a nem tömbben élő kisebbségek esetében a társadalmi integráció elengedhetetlen előfeltétele az anyanyelv ismerete mellett a régióban/országban használt vezető nyelv ismerete. Jelenleg az a helyzet, hogy a beiskolázás-korú nem magyar anyanyelvű roma gyerekek egy része nem ismeri tökéletesen a magyar nyelvet, s emiatt a többi gyerekekkel szemben már a kiindulásánál lépéshátrányba kerül.

A régióban élő szlovákoknak nincs anyanyelvű iskolájuk, az érintett iskolákban csak emelt számban tanítják a nyelvet. A kisebbségi törvény értelmében nemzetiségi iskolák lévén emellett népismeretet is tanítanak. Jellemző a helyzetre, hogy a *Budapesti Szlovák Általános Iskola és Gimnáziumba* a pilisi községekből alig küldenek gyerekeket a szülők. Ebben az is fontos szerepet játszik, hogy a szülők nem elsősorban a nyelvre és a kultúra őrzésére koncentrálnak a középiskola választásánál, hanem inkább arra, hogy gyermekük valóban piacképes tudást szerezzen.

Az eurorégió magyar falvaiban a magyar nyelvű oktatás realitás. Itt ma már inkább „csak” az anyagi nehézségek, valamint a radikálisan csökkenő gyereklétszám jelent gondot, ami nem egy helyen az iskola létét is veszélyezteti. Emellett Szlovákiában és Magyarországon is megfigyelhető tendencia azonban, hogy azokban a falvakban, ahol a roma gyerekek az iskola tanulóinak meghatározó részét teszik ki, a magyar szülők elviszik gyerekeiket a szomszéd falu iskolájába.

Határon átnyúló kapcsolatok

Több régióbeli településnek van/nak testvértelepülése/i a határ túloldalán. A kapcsolatok egy része még a rendszerváltás előtt jött létre, de vannak köztük új keletűek is. Nem ritkán olyan községek kötöttek egymással szerződést, amelyek a második világháborút követő erőszakos migráció kiinduló és/vagy célállomásai lettek. Ezek a települések évente egyszer-ször felkeresik egymást a másik ünnepnapján, de ha egyikben valamilyen kiemelkedő jelentőségű rendkívüli rendezvényt tartanak (ez gyakran sporttal, focival kapcsolatos) mindig meghívják a másik felet is.

A 90-es évek végétől, majd a Mária Valéria híd átadásától, és a két ország Európai Uniói tagságától kezdve a Duna két oldala között lényegében szabadabbá vált a mozgás. Ez ma már nemcsak a bevásárlás, a szórakozás és a turisztika terén mutatkozik meg, hanem gazdasági téren is. Az Esztergomba települt multinacionális cégeknek köszönhetően nemcsak a Duna jobb partján lévő környékbeli települések munkanélküliségi rátája csökkent, hanem a szlovákiai oldal településeie is. A két ország közötti bérszínvonalbeli különbség, és a Párkány körüli magasabb munkanélküliség hatására ugyanis nagyon sokan járnak át dolgozni naponta Esztergomba. A zökkenőmentes kommunikáció előfeltétele miatt azonban pl. a magyarul nem beszélő Kural-i szlovák lakosok nem dolgoznak a magyarországi üzemekben.

A Duna két partja közötti kapcsolattartás nagyon fontos állomása az Ister-Granum eurorégió megalakulása, amely a települések közötti kapcsolatokat a polgármesterekből álló parlament megalakításával és egy központi iroda felállításával formalizált mederbe terelte. Az etnikai-nemzetiségi kérdés nem áll ugyan az eurorégió vezető testületei érdeklődésének fókuszában, de a régió fejlesztése, és egy formálódó, az államhatárokat lényegében „negligáló” regionális identitás tartalommal való megtöltése szükségszerűen visszahat majd magukra a kisebbségekre is.